

LA «BONA FEINA» DE BARTOMEU FIOI

Pere Rosselló Bover
Universitat de les Illes Balears

El passat dia 8 d'agost va morir, de manera sobtada, el poeta Bartomeu Fiol i Móra. Havia nascut a Palma l'any 1933. Per raons d'edat, en els últims anys, després de la desaparició de la quasi totalitat dels autors de la generació dels anys cinquanta, era considerat el «degà» dels escriptors mallorquins. Un «títol», aquest, que ell acollia amb ironia, ja que el considerava únicament fruit dels anys. Bartomeu Fiol no es deixava seduir per cap honor: sempre va ser un home de feina, que només creia en el valor del treball realitzat. Durant molt de temps, com a fórmula de comiat, em solia escriure en les seves cartes i en les dedicatòries dels seus llibres frases com «Bona feina!» o «Endavant les atxes», amb què expressava els seus millors desigs i m'animava a la tasca literària. Com a home de lletres, igualment que com a home de gestió, confiava únicament en l'esforç propi, en el treball diari i continuat, l'únic que al llarg dels anys arriba a donar fruits i l'únic que queda després de la mort. Aquesta actitud era ben coherent amb el seu rebuig de l'excés d'egocentrisme de l'ésser humà i amb la seva creença de la integració del jo en un ordre superior. En les notes finals amb què Fiol clou *Carants*, el quart i últim volum de la seva obra poètica, recentment aparegut, confessa que el reconeixement públic d'un escriptor pot tenir conseqüències negatives per a la seva obra i que esdevenir «una petita patum o contrapatum» —com últimament li havia ocorregut, a ell— «és un obstacle», mentre que practicar «l'eremitisme, al desert o a l'Eixample —o almanco un cert allunyament de tot allò que ens atabala o ens empenya, en la mesura del que sigui possible—, és d'allò més convenient i saludable». Igualment, també considera absurd sentir-se orgullós de les pròpies obres, perquè en aquest món «no hi ha cap lloc per a la vanitat.»¹ Aquests mots ens recorden que Fiol es va allunyar durant llargues etapes de la seva vida del món cultural i de la vida social, i aquest allunyament li va permetre una llibertat absoluta de pensament i d'estètica.

¹ Bartomeu Fiol: *Carants. Obra poètica*, 4 (Barcelona: Edicions Proa, 2011), p. 372.

Bartomeu Fiol pertanyia a un grup d'escriptors que, en certa manera, va ser «absorbit» per la denominada «generació dels cinquanta» o «de postguerra». Em referesc als autors nascuts ja els anys trenta, una mica més joves que els que es varen donar a conèixer a l'inici dels anys cinquanta. Com Miquel Àngel Riera, Miquel Bauçà i Baltasar Porcel, amb qui va mantenir una sòlida i intensa amistat al llarg dels anys, Fiol també es podia considerar part d'aquest grup a mig camí entre la generació dels cinquanta i la dels setanta. Com ells, Fiol va quedar durant molt de temps una mica al marge del món literari de Mallorca, potser més per raons professionals i de caràcter personal que d'altra índole. Havia estudiat la carrera de Ciències Polítiques a Madrid, però havia treballat en el terreny del turisme, camp en el qual va dirigir una important cadena d'establiments hotelers. Es tractava d'una feina molt allunyada de les especulacions teòriques dels intel·lectuals, que li va permetre, però, practicar el coneixement dels idiomes. L'afany de conèixer altres llengües i altres cultures traspuja en la seva poesia, on sovint trobam versos i fins i tot poemes sencers en anglès, en francès, en alemany...

Bartomeu Fiol va començar publicant reculls poètics en edicions particulars que volien conservar un cert to clandestí, com els que s'havien fet anys abans a causa de la persecució franquista. Eren aplecs que ell mateix es publicava, com els poemaris *L'últim* (1955) i *Contribució de bàrbars* (1956) o els nombrosos fulls solts, en paper d'estrassa, amb poemes impresos que aleshores repartia entre els amics. Aquests poemes solts foren aplegats pel poeta en un volum que restà inèdit i que duia el títol de *Bordell en flames*. Últimament, els seus dos darrers llibres —*Continuació o represa dels poemes de Montsouris* i *D'un cànon soterrat. Materials de 1957 i 1958*, reunits dins *Carants* (2011)— són reelaboracions de poemes escrits els anys cinquanta, com ell mateix explica als pròlegs respectius. En aquella època també va treure a la llum el relat infantil *De com mestre Joan Pipa la va perdre* (1959). Aquests textos inicials ja demostraven que la veu de Bartomeu Fiol era la d'un dels poetes més originals i renovadors de la poesia catalana contemporània. Però aleshores aquesta originalitat només podia originar incomprensió. Així, Llorenç Villalonga, que sempre fou incapaç d'entendre mínimament la poesia i l'art moderns, es va basar en el jove Fiol per crear la figura literària de Bob, el poeta oligofrènic, que apareix en algunes de les seves novel·les. També durant aquests anys Bartomeu Fiol va obrir Gralla, una botiga de llibres i de discos en un pis de la plaça de Cort de Palma, negoci que va fracassar.

Pràcticament, fins als últims quinze anys Bartomeu Fiol va ser un autor submergit, que de tant en tant reapareixia esporàdicament. La primera reaparició, després de les provatures inicials a què ens hem referit, va tenir lloc cap a la segona meitat dels anys seixanta. *Calaloscans* (1966) i *Camp Rodó* (premi Ciutat de Palma 1969; publicat el 1973) representaren en el seu moment un trencament amb el paisatge serè, neoclàssic i tòpic de l'Escola Mallorquina i, sobretot, amb la seva manera de concebre la poesia. En canvi, *Calaloscans* i *Camp Rodó* mostren uns indrets més tost marginals —«suburbials» en el cas del segon—, força allunyats del concepte de bellesa tradicional, i se situen més a prop del realisme històric, moviment amb el qual, tanmateix, el nostre poeta tampoc no acaba de concordar.

Després d'aquests dos llibres, que consolidaren la figura de Bartomeu Fiol, encara havien de transcórrer uns quants anys de silenci, que s'allargarien fins als vuitanta, quan surten a la llum *Contribució de bàrbars* (1980), *Capells de ferro a Son Cabaspre* (1983) i *Calaportal de Cavorques* (1985). El primer va aparèixer a l'editorial Guaret, que aleshores editava Damià Huguet; el segon sortí en una edició d'autor; i el tercer ho féu a la Col·lecció Tià de sa Real, que aleshores dirigia Miquel Àngel Riera, amb l'ajut de Josep

M. Llompart i de Guillem Vidal Oliver. En aquests tres volums Fiol reflexiona entorn de la cultura i del món contemporani, que considera «bàrbars» —és a dir, no contaminats per la civilització—, i, en bona mesura, es decanta cap a una poesia. que és essencialment reflexió, pensament, contingut. En aquests tres llibres —després reunits a *Cròniques bàrbares* (1999), el segon volum de la seva *Obra poètica*— apareixen galeries de personatges, de «bàrbars», que constitueixen un mosaic de la societat d'avui. Entre ells destaca la figura del «poeta», que es caracteritza per una nova manera d'entendre la poesia. Com a «bàrbar», lluny de tot refinament, el poeta d'avui sobretot ha de cercar la veritat més que no pas la bellesa. Per aquest motiu, s'ha de preocupar pel món real, i els problemes ètics i socials han de passar per davant dels estètics. Al poema que clou *Contribució de bàrbars* Fiol defineix així el sentit del poeta i de la poesia en el món actual:

«Poeta for the hell of it, mai més ben dit
—clar i català: poeta per a empenyar—,
poeta per l'esquerpa glòria de la veritat
més que per l'esclat de cap beutat»...

Un nou silenci, aquesta vegada més breu, i una nova represa caracteritzen els anys següents. Entre el decenni llarg que separa *Calaportal de Cavorques* de *La comunió dels sants o Els morts ho callen tot* (1997), *Cave carmina, cape canes* (1998) i *Catàleg de matèries* (1998) només hi ha un poemari, *Contribució de Verges* (1990), que en certa manera fa de pont entre aquests dos nous moments. Aquests quatre llibres, que seran aplegats posteriorment al volum tercer de l'obra poètica, *Canalla lluny de Grècia* (2001), consolidaren la figura de Bartomeu Fiol en el món de les lletres catalanes, en un període en què deixà la seva activitat professional i es dedicà exclusivament a la literatura i a la cultura. Poc després Edicions Proa edità l'antologia *Tot jo és una exageració* (1999), on el poeta mateix aplegà quaranta-nou poemes que qualificava de «textos orals perifèrics», i sortí el primer volum de l'obra poètica, titulat *Camps de marina i suburbials* (2000). El 2005 va donar a la impremta *Càbales del call*, guardonat amb el premi Carles Riba. Aquest mateix any s'imprimí *Sobre la parenta pobre i altres escàndols*, que recollia una part dels seus articles al *Diari de Balears*, des de les pàgines del qual sempre va dedicar una gran atenció a la poesia, en certa mesura suplementària de la manca d'una crítica literària atenta al fet poètic. A més, el 2007 donà a conèixer *Entre Cavorques i Albió. Un dietari*, escrit entre 2000 i 2002, al qual ha de seguir un nou lliurament titulat *Entre Cavorques i Brandenburg*, en curs de publicació. Com hem dit, els últims anys, a partir de poemes de la primera època, va bastir dos poemaris, *Continuació o represa dels poemets de Montsouris* (2007) i *D'un cànon soterrat. Materials de 1957 i 1958* (2010), i un nou llibre, *Quòdlibets de coetanis que foren* (2010), tots ells aplegats a *Carants*, el quart i últim volum de la seva obra poètica.

En «Algunes notes sobre la meva (?) parenta pobre», un text en prosa reproduït dins *Carants*, Bartomeu Fiol defineix la seva poesia «com una mena d'investigació religiosa si entenem per religiosa «l·ligada o fermada a alguna cosa (que no sabem què és, ni tan sols si és)»». ² El nostre poeta ens obre els ulls a una nova manera d'entendre la poesia, en la qual l'escriptor ha de cedir tot el protagonisme al «text». El jo és efímer i canviant, mentre que el text és perenne, tot i que permeti fer-ne lectures diverses i que no existeixi

² Ibídem, p. 371.

realment sense el lector. Per a ell, la poesia és essencialment idea o pensament, per la qual cosa el poeta ha d'intentar que el vers tenguí un contingut de veritat que trastoqui els esquemes, ha de posar les coses en evidència o ha de mostrar-les des d'un punt de vista nou. Aquesta importància que dóna al pensament l'allunya de les propostes purament esteticistes i formalistes, que avantposen la bellesa a la veritat i releguen el contingut a la forma. No és que Fiol refusi la bellesa, sinó que concep la poesia com una activitat cognitiva, que implica un posicionament —sovint ètic o social— davant el món, que el pot dur a l'heterodòxia i a la provocació. Així, en el text poètic titulat «Per què no hauria de ser-ho?», del llibre *Catàleg de matèries*, ens presenta el poeta com «un indiscret / que no respecta cap convenció / ni cap decòrum»; «un provocador, / un dissident de tot partit, / un escarràs de la veritat»; «un saturador del text / que no remata mai la seva tasca / i deixa oberts tots els portells». Aquesta manera d'entendre la poesia el dugué a emprar una sèrie de recursos poc freqüents —de vegades, fins i tot, blasfems— en la tradició lírica occidental, com és la cacofonia (o al·literació). Fiol creu que la poesia és essencialment oral i que l'escriptura, en canvi, només és un mitjà per fixar la paraula. Per aquest motiu, cerca en els seus versos una sonoritat forta, de vegades estrident, amb l'ús de figures d'efecte fonètic com l'al·literació, l'anàfora o les repeticions de sons, les rimes internes, els embarbussaments, etc. A més, hi introdueix apòstrofes a persones reals, diàlegs, formes prosaïques; barreja cultismes i arcaïsmes amb mots i expressions col·loquials; altera locucions amb la intenció de capgirar-ne el sentit o parafraseja frases i versos cèlebres d'altri. Hi són freqüents les paradoxes i les antítesis. No hi manquen tampoc els jocs de paraules, les sentències i els versos de caràcter aforístic. I, a més, crea una mitologia particular, amb abundants referències tant a elements procedents de la realitat mallorquina com dels mites grecs, jueus i orientals. El resultat són uns versos «bàrbars», però autèntics i contundents, allunyats del refinament i de l'harmonia clàssics, de la tradició apol·línia i noucentista. Per a Bartomeu Fiol, la poesia fou un exercici individual de llibertat i de clarificació, la qual cosa el va dur a crear un llenguatge renovador i insòlit, exclusivament personal.

A la darrera secció del llibre *Cave carmina, cape canes* Fiol cita una sentència del *Bhagavad Gita*, poema hindú traduït del sànscrit a l'anglès per Joan Mascaró Fornés, una figura molt admirada per ell: «Certa és la mort per a tots aquells que naixeran i cert és el naixement per a tots aquells que són morts.» La mort, un dels temes centrals que el nostre poeta, des de l'agnosticisme, va voler clarificar amb la poesia, ha posat punt final a una obra que darrerament ell ja considerava closa i que ara inicia el camí d'una nova i desconeguda vida.